

Սայադյան Լ.Կ.
*Նոր մեդիայի և հաղորդակցության
անբիռնի դոցենտ, ք.գ.ք.
Էլ. փոստը՝ liannasayadyan@ysu.am*

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌՑԱՆՑ ՄԱՄՈՒԼՈՒՄ

Քանալի բառեր - *հեղինակային իրավունք, գրագործություն, առցանց մամուլ, օրենսդրական կարգավորում, ինքնակարգավորում*

Հեղինակային իրավունքի պաշտպանության հարցերով լրագրողները սկսել են մտահոգվել 2000-ականների սկզբին, երբ դեռ առցանց լրատվամիջոցները Հայաստանում կարելի էր ձեռքի մատների վրա հաշվել: Առցանց ՁԼՄ-ները, մատուցելով ավանդական լրատվամիջոցների ներկայացրածից տարբերվող բովանդակություն, հեղինակային իրավունքի հարց առաջադրում էին հիմնականում տպագիր մամուլին: Թերթերն արտատպում էին կայքերում տեղ գտած մեծ ու փոքր նյութերը՝ առանց աղբյուրի հիշատակման: Այն ժամանակ սակավաթիվ առցանց լրատվամիջոցների խմբագիրները էլեկտրոնային նամակներ էին ուղարկում այդ թերթերի խմբագիրներին՝ խնդրելով հղում կատարել: Որոշ ժամանակ անց խնդիրը կարգավորվեց:

Իրավիճակը կրկին սրվեց վերջին տարիներին՝ առցանց լրատվամիջոցների թվի կտրուկ աճին զուգահեռ: Տեղի ունեցավ ճիշտ հակառակ գործընթացը: Սնկի պես աճող լրատվական կայքերը, հաճախ չունենալով պատշաճ խմբագրակազմ և անկարող լինելով սեփական արտադրանք թողարկել, արտատպում էին վաղ առավոտյան կրպակում հայտնված և դեռ ընթերցողին չհասած թերթերի կարևոր, գրավիչ նյութերը: Անվճար ստանալով ինֆորմացիան՝ ընթերցողն այլևս շահագրգռված չէր թերթ գնելով: Առանց այն էլ փոքր տպաքանակ ունեցող թերթերը սկսեցին ընթերցող կորցնել: 2013-ին

մի շարք տպագիր լրատվամիջոցների ղեկավարներ *հայրաբարություն վարածեցին*՝ պահանջելով այլ լրատվամիջոցներից, որ իրենց թերթերից մեջբերումներ անեն հղումով և հիշատակեն թերթի անունը, ինչպես նաև հատված մեջբերելիս նշեն. «Հոդվածն ամբողջությամբ կարող եք կարդալ... թերթի այսօրվա համարում»:

1. Ինքնակարգավորման ձախողված փորձ

Թերթերը պատրաստ էին պայմանագիր կնքելու այն լրատվամիջոցների հետ, որոնք ցանկանում էին օգտվել մամուլից մամուլի տեսության կամ այլ եղանակով:

Որպես հեղինակային իրավունքի խախտումը կանխող միջոց՝ որոշ գործակալություններ («News.am», «Արմենպրես» և այլն) մշակեցին *մեդիաքաղաքականություն*, որի համաձայն՝ իրենց նյութերից մասնակի կամ ամբողջական մեջբերում կատարելու համար լրատվամիջոցները պետք է ստանան գործակալությունների գրավոր թույլտվությունը:

«Մեդիամաքսը», իր մեդիասարտադրանքի օգտագործման կանոններ¹ սահմանելուց բացի, անբարեխիղճ օգտագործողների դեմ պայքարելու համար *դիմեց իրավաբանական ընկերության*, որը պաշտպանելու էր մեդիաընկերության հեղինակային իրավունքը, բացահայտելու էր նյութերի ոչ օրինական օգտագործման դեպքերը և խախտողներին զգուշացնելու էր իրավական հետևանքների մասին: Դրանք թեև նախատեսված էին «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքով², սակայն լրագրողները մինչ այդ խուսափում էին դատական կարգով հեղինակային իրավունքի օբյեկտ հանդիսացող նյութի նկատմամբ իրենց իրավունքը վերականգնելուց: Հետևաբար հեղինակային իրավունքի պաշտպանության դատական պրակտիկա չկար: Բացի այդ՝ գործող օրենքն ընդունելիս համացանցն այսքան ակտիվ չէր և, ըստ

¹ <https://www.mediamax.am/am/rules/>

² <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2705&lang=arm>

այդմ, չէին կարգավորվում հեղինակային իրավունքին առնչվող իրավահարաբերությունները առցանց հարթակներում:

Որոշ ժամանակ անց նմանատիպ հայտարարությամբ հանդես եկան նաև առցանց կայքերի խմբագիրները, որոնք պարտավորվում էին հարգել միմյանց հեղինակային իրավունքները:

Ինքնակարգավորման այս փորձերը, սակայն, հաջողություն չունեցան, որովհետև կարճ ժամանակ անց հայտարարություն ստորագրողները մոռացան իրենց իսկ մշակած կանոնները և շարունակեցին փոխադարձ մեղադրանքներ ուղղել միմյանց:

Հեղինակային իրավունքի թեման սկսեց լայնորեն քննարկվել մեդիասպառողների, փորձագետների և լրագրողների շրջանում: Խնդիրն այն աստիճան սրվեց, որ արժանացավ նաև օրենսդիրների ուշադրությանը: Ի վերջո, 2013-ի սեպտեմբերի 30-ին Ազգային ժողովն ընդունեց «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքում լրացում կատարելու մասին օրենքը³, որը մշակվել էր պատգամավորների, մեդիափորձագետների և խմբագիրների մասնակցությամբ:

Եթե նախկին օրենքով լրատվական նյութը հեղինակային իրավունքի օբյեկտ չէր, ապա լրացված դրույթներով օրվա նորությունների կամ ընթացիկ իրադարձությունների և փաստերի **ընկրությունը** հեղինակային իրավունքի օբյեկտ է, եթե օրվա նորությունների կամ ընթացիկ իրադարձությունների և փաստերի արտահայտման ձևը հանդիսանում է ստեղծագործական աշխատանքի արդյունք:

Լրացված օրենքով փորձ կատարվեց կանոնակարգելու լրատվական նյութերի օգտագործման կարգը, մասնավորապես այլ նյութերից մեջբերումների ծավալը, նյութերի վերարտադրման դեպքում հղումների կարգը՝ համացանցում ստեղծված խառնաշփոթը վերացնելու համար: Թեև դարձյալ չհստակեցվեց «մեջբերման նպատակն արդարացնող ծավալ» արտահայտությունը (այն թողնվեց դատարանների հայեցողությանը), սակայն օրենքը «մեկնաբանեց», որ «...անկախ վերարտադրման ծավալից՝ լրատվական նյու-

³ <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=4810&lang=arm>

թերից քաղվածքների վերարտադրումը «**չպետք է բացահայտի լրատվական նյութի էական մասը**»»: Ավելին՝ օրենքով սահմանվեց, որ վերարտադրումը պետք է բացառի լրատվական նյութի սկզբնաղբյուրի հնարավոր ընթերցողների քանակի և լրատվական նյութի օգտագործման ծավալների վրա բացասական ազդեցությունը, իսկ լրատվական նյութի ամբողջական վերարտադրումը կարող է իրականացվել միայն հեղինակի (հեղինակային իրավունքի իրավատիրոջ) համաձայնության դեպքում: «Լրատվական նյութի ամբողջական վերարտադրման կարգն ու պայմանները սահմանվում են կողմերի միջև կնքված պայմանագրով», - նշված է օրենքում: Հեղինակային իրավունքի պաշտպանության նպատակով օրենքում կատարված կարևոր փոփոխություն էր նաև դրա խախտման համար վնասի հատուցման սահմանումը՝ 100-200 հազար դրամ, որը լրատվամիջոցների առաջարկությունն էր:

2. Օրենսդրական փոփոխությունը և դատական նախադեպերը չտկեցին իրավիճակը

Օրենսդրական այս փոփոխություններից անցել է հինգ տարի, սակայն առցանց մամուլում հեղինակային իրավունքի խախտումները դարձյալ լայնամասշտաբ են: «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցում գործող «Հանուն բարեխիղճ լրագրության» խմբում⁴ լրագրողներն ամեն օր սհազանգում են այն մասին, որ իրենց հեղինակային նյութերը, լուսանկարները, տեսանյութերը նույնությամբ հայտնվել են այլ լրատվամիջոցներում՝ առանց հեղինակի և լրատվամիջոցի անվան հիշատակման, հղման և, անշուշտ, առանց համաձայնության: Օրինակ՝ armtimes.am կայքը մեղադրում է hayacq.com-ին իր նյութն ամբողջությամբ վերարտադրելու համար՝ առանց ակտիվ հղման, կամ Yerkir.am-ը slaq.am-ին հորդորում է նյութը «գողանալիս գոնե մեկ-երկու բառ» փոխել:

⁴ <https://www.facebook.com/groups/337831742965973/>

Խնդրի կարգավորման առումով որևէ բան չփոխեցին մաս հեղինակային իրավունքի պաշտպանության հայցերով 2-3 դատական գործերը⁵, որոնք նախաձեռնվեցին դատական պրակտիկա ձևավորելու և գրագողերին դաս տալու նպատակով: «Հետաքննող լրագրողներ» հասարակական կազմակերպությունը օրենսդրական վերոնշյալ փոփոխություններից հետո հայց ներկայացրեց դատարան 1in.am և pressident.am կայքերի դեմ՝ Hetq.am-ի հեղինակային նյութերը առանց պատշաճ հղման և գրեթե ամբողջությամբ վերարտադրելու համար: Կազմակերպությունը, հեղինակային իրավունքի խախտումը վերացնելուց բացի, դրամական փոխհատուցում էր պահանջել: Pressident.am-ի հետ վեճն ավարտվեց դատարանում կնքված հաշտությամբ⁶. կայքն ընդունեց իր թույլ տված խախտումը և պարտավորվեց այն վերացնել, իսկ հայցվորը հրաժարվեց դրամական փոխհատուցման պահանջից: 1in.am-ի հետ վեճը հասավ մինչև Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան և վճռվեց հօգուտ Hetq.am-ի. 1in.am-ի հրատարակիչ «Սկիզբ Մեդիա Կենտրոն» ՍՊԸ-ն պարտավորվեց վերացնել հեղինակային իրավունքի խախտումները (արտատպվել էր «Հետք»-ի 8 հեղինակային իրավունքի օբյեկտ հանդիսացող նյութ) և վճարել փոխհատուցում՝ 100.000 դրամի չափով⁷: Դատարանը որոշեց մաս «Սկիզբ Մեդիա Կենտրոն»-ից բռնագանձել դատական ծախս՝ 150.000 դրամ փաստաբանի վճար և 6000 դրամ պետական տուրքի գումար:

Հեղինակային իրավունքի պաշտպանության ուղղությամբ դատական պրակտիկան, փաստորեն, հաջողություններ չի արձանագրում: Պատճառները բազմաթիվ են. ոչ բոլոր լրատվամիջոցներն են պատրաստ ժամանակ ու ռեսուրսներ ծախսելու, հեղինակային իրավունք խախտողներն այնքան շատ են, որ բոլորին չես կարող և չես հասցնի դատի տալ: Կա մեկ ուրիշ խոչընդոտ էլ, որը դժվարաց-

⁵ <http://hetq.am/arm/news/57491/iratvamijocneri-azatutyuny-hayastanum---2.html>

⁶ <http://hetq.am/arm/news/55802/datarany-hastatec-ani-qochar-prodakshn-spy-i-ev-hetaqnoox-lragroxneri-hashtutyam-hamadzaynagiry.html>

⁷ <http://hetq.am/arm/news/57833/skizb-media-kentron-spy-n-hetaqnoox-lragroxnerin-kvtchhari-100000-dram-hexinakayin-iravunqi-khakhhtman-hamar.html>

նում է հեղինակային իրավունքի պաշտպանությունը: Առցանց ՁԼՄ-ներից շատերը կայքում չեն նշում հիմնադրի տվյալները, որոնք կարևոր են հայց ներկայացնելու համար, քանի որ դատարանում իբրև պատասխանող պետք է հանդես գա ՁԼՄ հիմնադիրը: Նման խնդրի բախվել էր «Հետաքննող լրագրողներ» ՀԿ-ն «Սկիզբ Մեդիա կենտրոն»-ի դեմ վարած դատական վեճում: Իսկ այս հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է փոփոխություններ կատարել «-Չանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքում և ՁԼՄ թողարկման տվյալներ հրապարակելու պարտադիր պահանջը, տպագիր ՁԼՄ-ներից բացի, տարածել մաս առցանց լրատվամիջոցների վրա⁸:

3. Ամենից շատ խախտվում է լուսանկարիչների հեղինակային իրավունքը

Հեղինակային իրավունքի առումով լրագրողներից առավել անպաշտպան են լուսանկարիչները, քանի որ համացանցում գրագործության «օբյեկտ» ամենից շատ դառնում են լուսանկարները: Չի օգնում մաս լուսանկարի վրա տեղադրվող ջրանշանը /watermark/, որը պարունակում է հեղինակի անունը կամ լրատվամիջոցի անունն ու տարբերանշանը, քանի որ տեխնիկական եղանակով կտրում են կայքի կամ հեղինակի անվանումը լուսանկարից և օգտագործում առանց հղման: Որոշ կայքեր *watermark-ը* ստիպված տեղադրում են լուսանկարի մեջտեղում, որպեսզի կտրելու պարագայում օգտագործման համար այլևս պիտանի չլինի:

Հատկապես խոցելի են անկախ կամ freelance լուսանկարիչները⁹: Չաշխատելով որևէ մեդիակառույցում՝ նրանք իրենց լուսանկարները հրապարակում են հիմնականում սոցիալական ցանցերում, որտեղից առցանց ՁԼՄ-ներն առանց թույլտվության վերցնում են դրանք՝ կարծելով, թե սոցցանցը հանրային տարածք է, և այդ-

⁸ <https://hetq.am/arm/news/59976/arajark-orensdrin-zangvatsayin-lratvutyanyan-masin-orenqy-popokhelu-pahy-hasunacel-e.html/>

⁹ <https://media.am/infringement-of-copyright-in-Armenian-media>

տեղ հրապարակված ամեն ինչ «հանրային սեփականություն» է: Լուսանկարիչ Գերման Ավագյանը այն նախանձախնդիրներից է, որոնք պայքարում են լուսանկարի հեղինակային իրավունքի պաշտպանության համար: ՋԼՄ-ներում լուսանկարի հեղինակի ազգանվան նշումը կամ credit-ը լուսանկարների հրապարակման մի քանի պայմաններից ընդամենը մեկն է: «Այդ նույն ՋԼՄ-ները, մինչև այդ credit-ը լուսանկարի տակ դնելը, իրենց էջերում լուսանկարն օգտագործելու համար նախ պետք է ստանան հեղինակի համաձայնությունը»,- մի առիթով ասել է նա և առաջադրել լուսանկարի հեղինակի աշխատանքի դիմաց վճարման հարցը: Սակայն մինչ այսօր լուսանկարի հեղինակային իրավունքի խախտման համար ծավալված խոսակցություններն ավարտվել են կա՛ն օգտագործված լուսանկարը կայքից հեռացնելով, կա՛ն լավագույն դեպքում հեղինակի անվան նշումով:

«Հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին» օրենքում փոփոխություններից հետո լիահույս էինք, թե համացանցում իրավիճակը փոքրիշատե կշտկվի, դատական պրակտիկա կզարգանա՝ նպաստելով առցանց ՋԼՄ-ներում այդ իրավունքի հարգմանը, սակայն մեր դրական կանխատեսումներն առայժմ չեն իրականացել: Միակ ելքը թերևս լրագրողներին, մեդիաաշխատողներին կրթելն է, հեղինակային իրավունքի պահպանման համար նրանց պրակտիկ գիտելիքներ փոխանցելը:

РЕЗЮМЕ

Саядян Л. К.

ВОПРОСЫ АВТОРСКОГО ПРАВА В АРМЯНСКОЙ ОНЛАЙН-ПРЕССЕ

Ключевые слова: авторское право, плагиат, онлайн-медиа, законодательное регулирование, саморегулирование

Предпринятые в последние годы попытки саморегулирования в направлении защиты авторского права в онлайн-медиа, к сожалению, не дали результатов. Изменения, внесенные в 2013 г. в закон РА “Об авторском и смежных правах”, казалось, должны были исправить ситуацию. Однако СМИ не проявили рвения в вопросе развития подобной судебной практики.

Единственной возможностью остается просвещение журналистов и работников медиа, передача им практических знаний о том, как сохранять авторское право или находить фотоснимки и мультимедиа для материалов без нарушения авторских прав.

SUMMARY

Sayadyan L. K.

COPYRIGHT ISSUES IN ARMENIAN PRESS

Key words: *copyright, plagiarism, internet media, legislative regulation, self-regulation*

Sadly, attempts to self-regulate copyright protection clauses within the realm of internet media have proven futile. A 2013 Armenian law on “Changes to Copyright and Related Rights” was supposed to correct the situation, at least on paper. However, news outlets in Armenia were not inclined to take offenders to court and thus set positive examples.

The only solution is to educate reports and those working in media, to give them the practical skills necessary to defend themselves against copyright infringement, on the one hand, and, on the other, how to select photos/videos for articles without violating the copyright of others.